

Homilia
Religiosa

2018

Pere Lluís Font

HOMILIA RELIGIOSA

Per PERE LLUÍS FONT

ORGANYÀ

**Organyà, Fira del llibre del Pirineu
Dissabte, 1 de setembre de 2018**

Ser cristià en el temps de les Homilies d'Organyà i en el nostre Pere Lluís Font

Estimats germans i germanes,

Tot i que aquesta és una homilia bastant particular (encara que no tant com l'homilia "laica" que acabem d'ecoltar), no he pas dubtat d'encapçalar-la amb la preciosa salutació que és habitual en aquest tipus de discurs. I, ja que és una homilia "religiosa", deixeu-me recordar, ja d'entrada, que el relat fundant de la fraternitat humana ---tots som germans--- evocada en aquesta salutació és el relat cristià de la paternitat divina (o de la paternitat i la maternitat divines, com interpreta el nostre Ramon Llull, anticipant una idea que molts potser pensarien que és un descobriment actual de la teologia europea).

Considero un privilegi (i agraeixo al Sr. arquebisbe la confiança) ser ocasionalment l'homileta en la festa de les Homilies d'Organyà en aquesta antiga i venerable col·legiata. El qui us parla és un laic, pare i padrí, nascut en una família humil d'aquestes terres pirinenques, però que la vida ha dut a treballar professionalment en els medis acadèmics de l'àrea metropolitana de Barcelona, on ha exercit durant molts anys l'ofici de professor de filosofia a la universitat pública.

En la meva infància pallaresa, Organyà era sobretot el poble d'una de les fires ramaderes més importants de Catalunya. Però d'ençà que vaig començar a instruir-me, va esdevenir per a mi sobretot la vila de les Homilies, un text redactat en la llengua del poble al començament del segle XIII, que és la primera mostra coneguda d'un català literari senzill i digne i que ha posat Organyà amb lletres grosses al mapa cultural de Catalunya, d'un país que a força de tossuderia ha pogut continuar fent homilies en català (i esperem que sigui per segles, si seguim sent així de tossuts). En el meu cas, tornar ara a Organyà, una vila on he tingut i continuo tenint amics, és com tornar a casa. Amb el risc de no ser, segons la sentència evangèlica, profeta a la pròpia terra.

Rumiant què podia dir jo, en aquesta oportunitat única, als meus paisans de l'Alt Pirineu des de les meves conviccions humanístiques i cristianes més arrelades, he pensat que potser no estaria fora de lloc comparar el context medieval de les històriques Homilies d'Organyà, en què al nostre país ser cristià es donava per descomptat, amb l'actual, en què ser cristià ha de ser si de cas, cada vegada més, fruit d'una opció personal, que no resulta gens afavorida pel context cultural. Ho he explicat recentment en un llibre i voldria veure si soc capaç d'expressar-ho ara de manera senzilla en un discurs en què se sentissin còmodes no solament la "gent de missa", sinó també els fronterers, que potser s'han allunyat de l'Església i tot just si hi tornen el dia de la festa de les Homilies. Eixampla, doncs, el sentit de la paraula *homilia*, com s'acostuma en aquesta celebració anual.

No em costa gens de posar-me en la pell de l'homileta històric d'Organyà i dels seus oients d'aquell temps, perquè en les nostres contrades, amb les excepcions individuals de rigor, no es va sortir mentalment de l'època medieval fins a la segona meitat del segle XX, en el darrer tram de la dictadura franquista i en la subsegüent transició democràtica. La gent de la meua generació hem viscut personalment aquest procés. En poques dècades, el canvi en les maneres de pensar va ser espectacular. La cultura "moderna" (diguem-ho així, per anar de pressa), que ens ha anat impregnant de manera accelerada, sovint en les seves formes més dubtoses, ha anat erosionant les certes heretades i ha anat desestructurant el nostre univers simbòlic i el nostre imaginari, deixant-nos en certa manera a la intempèrie, amb la impressió que és tot un món el que s'ha ensorrat i que ens hem anat trobant en un de nou amb trets encara problemàtics i mal definits. Estem, doncs, en un període de crisi, en què, com deia el filòsof italià Antonio Gramsci, les velles formes ja acaben de morir i a les noves els costa d'acabar de néixer.

Si fem el petit esforç de prendre una mica de distància, la gran pregunta inajornable és, si fa no fa, aquesta: ¿es pot ser cristià avui en el nostre món? Dit altrament: ¿es pot ser alhora cristià i culturalment modern? És a dir: ¿es pot ser cristià a la Catalunya del

segle XXI i als països del nostre entorn, estant en regla amb la ciència, amb la filosofia, amb la democràcia i amb el progrés social, vivint a l'aire lliure de la cultura contemporània fora del clos de la subcultura eclesiàstica tradicional i compartint la consciència de la nostra època? Aquest és ara, sens dubte, el gran interrogant del cristianisme a Occident i, per tant, a casa nostra. És una pregunta pertinent per a totes les religions; però, de fet, només el cristianisme n'ha anat prenent consciència en els darrers temps. L'Església catòlica, com a tal, s'ho va començar a plantejar sobretot en el Concili Vaticà II els anys seixanta del segle passat. Per tant, amb segles de retard, ja que la cultura moderna s'havia anat construint del de l'època del Renaixement ja fa cinc-cents anys. Però el cristianisme, i especialment el catolicisme, s'havia aclimatat tant bé a la cultura occidental anterior, que semblava que hi estava indissolublement lligat, i així va continuar fins fa relativament poc en una actitud resistencial davant la gran cultura laica que s'anava construint a Europa.

Com era d'esperar, la resposta a l'interrogant formulat no és unànime. En efecte, l'època moderna sembla l'època dels desamors amb el cristianisme. Molts hi responen negativament, perquè pensen que aquest està lligat a la cultura del passat, a una cultura de contes de la vora del foc, pròpia de la minoria d'edat i, cosa encara pitjor, associada a interessos inconfessables, que sobretot des del segle de la Il·lustració no ha parat de ser severament criticada. D'altres, però, entre els quals em compto, diuen: “¿Per què no? No hem pas de llençar la criatura amb l'aigua bruta de la banyera.” Però cal reconèixer que la resposta depèn molt de la idea que ens fem tant del cristianisme com de la modernitat.

Comencem pel cristianisme. És un tema massa gros per poder-lo abordar ara directament. Per això em limitaré a fer una única observació. Com passa en totes les religions, hi ha maneres diferents d'entendre el cristianisme, que corresponen a tendències en el seu interior. És obvi que un cristianisme “integrista” ---així s'anomena el fonamentalisme catòlic---, que vol conservar-ho tot “íntegrament” (la fe i l'antiga cultura en la qual l'expressió de la fe i de la moral cristianes havien pres forma), resulta incompatible amb

la cultura moderna. Un conegut teòleg francès del segle passat, Henri de Lubac, deia que l'integrisme catòlic i l'ateisme modern comparteixen un supòsit comú: tots dos creuen que hi ha un vincle indissoluble entre la fe cristiana i la cultura premoderna; l'integrisme vol conservar l'antiga cultura per tal de conservar la fe, mentre que l'ateisme considera obsoleta la fe perquè considera obsoleta l'antiga cultura. Tots dos obliden que el cristianisme, com les altres religions universals, té la capacitat d'aclimatar-se a totes les cultures i a totes les etapes de cada cultura. El qui us parla fa, amb la millor teologia actual, una lectura del cristianisme molt allunyada de la integrista i de tota la mentalitat que aquesta comporta. Ser cristià deu voler dir sobretot, no pas conservar indiscriminadament tot l'heretatge cultural que en algun moment ha pogut passar per cristià, sinó ser deixeble de Jesús, és a dir, amarar-se dels evangelis, creure en Jesucrist i en el Déu de Jesucrist, testimoniar i celebrar aquesta fe i estar compromesos, a exemple de Jesús, en la causa de l'home, que és també la causa de Déu. I això és possible en tots els contextos culturals, també en el modern, davant del qual sembla raonable per part cristiana una actitud alhora receptiva i crítica: receptiva però crítica, crítica però receptiva. Aquesta penso que és la bona opció cristiana. (Remarquem que entremig hi ha, naturalment, tota una gamma de postures de conservadorisme més moderat, però que a mi em semblen sovint excessivament timorates i poc coherents.)

Però ¿què és aquesta modernitat de la qual parlem i a la qual el cristianisme s'ha d'aclimatar si vol evitar el fonamentalisme? No és cap essència, sinó que és un procés hitoricocultural de gran calat i de llarga durada, que es desenvolupa a Europa i a tota la seva àrea d'influència després de l'edat mitjana. Amb dues etapes especialment decisives: la revolució intel·lectual, científica i filosòfica, dels segles XVI-XVIII, simbolitzada per les figures de Galileu i de Descartes, i la revolució democràtica, política i social, dels segles XIX-XX, des de la Revolució Francesa fins als darrers episodis en forma d'ecologisme, d'antipatriarcalisme, d'antiarmamentisme i de defensa efectiva dels drets humans, tant individuals com col·lectius, amb caràcter universal.

En realitat, la cultura moderna, si evitem simplificacions excessives, és molt variada: hi trobem posicions (o tendències) molt diverses, que formen una trena amb molts ramals, i no està pas en el seu conjunt fatalment orientada, com a vegades es pensa, cap a l'anomenada "mort de Déu" (encara que algun dels ramals hi porti). Considerada globalment i vista en perspectiva, gosaria dir, d'acord amb molts analistes, que té tres característiques transversals (amb algunes derives esbiaixades, que no són generals):

--- *Primera, l'emancipació* com a objectiu (és a dir, l'afirmació de l'individu, de la llibertat, de la consciència, de l'autonomia personal).

--- *Segona, la racionalitat* com a mètode (amb diverses formes d'exercici de la raó, segons els camps i les tendències).

--- I *tercera, la secularització* com a música de fons (la pèrdua de pes social de la institució religiosa, el règim de laïcitat ---no de laïcisme--- i l'autonomia dels diversos camps de la cultura, independents entre ells i emancipats de la tutela teològica).

Ara bé, ni l'emancipació, ni la racionalitat ni la secularització així definides no comporten la liquidació de la religió, i menys encara del tipus de religió que representa el cristianisme. És més: davant de cada una d'aquestes tres característiques el cristià una mica lúcid es pot trobar, amb les cauteles degudes, relativament còmode.

--- *¿Emancipació? ¿Per què no?* El cristià és cridat a ser major d'edat (com tota persona). Ni l'infantilisme és cap ideal ni la pusil·lanimitat és cap virtut. No cal pas que ens ho recordi Nietzsche. I si el Déu cristià és un Déu alliberador i no competidor de l'home, el cristianisme només pot mirar amb bons ulls els esforços humans per l'emancipació de tota opressió i pel foment de l'autonomia personal.

--- *¿Racionalitat?* Novament, ¿per què no? La raó, segons la fórmula més clàssica, és el que ens defineix com a humans. D'altra banda, el cristianisme és la religió del Verb, de la Paraula, de la Saviesa, segons el quart evangeli. No hi ha cap motiu, doncs,

perquè el cristià no comparteixi el *sapere aude* ('atreveix-te a saber') amb què el filòsof alemany Kant va resumir el lema de la Il·lustració. (Tot i que cal estar alerta, se sigui o no cristià, davant dels excessos moderns de l'anomenada *raó instrumental* o davant de racionalitzacions poc racionals.)

--- ¿*Secularització*? Depèn de què s'entengui per secularització. Si es confon amb el secularisme, és a dir, amb la militància antireligiosa, naturalment el cristià no hi podria pas sintonitzar (a més, això seria un error de diagnòstic sobre la modernitat). Però la "descompressió" social i el règim de laïcitat, hauríem de reconèixer que més aviat afavoreixen una religió personalitzada. I l'autonomia dels diversos àmbits de la cultura, emancipats de la tutela teològica, pot ser, adaptant una màxima evangèlica, una manera de "tornar a l'home allò que és de l'home". Perquè els diversos productes culturals no són pas bons pel fet de ser confessionalment cristians, sinó que, si de cas, el cristià els pot considerar cristians en la mesura que siguin bons.

Aquestes consideracions semblaran potser encara més raonables si es té en compte que la modernitat és, en una bona mesura, filla del cristianisme, encara que, tant a aquest com a aquella, els hagi costat reconèixer-ho. Però llibertat, igualtat i fraternitat, drets humans, laïcitat, etc., són valors ara generalment reconeguts alhora com a cristians i com a il·lustrats. També cal tenir present que el cristianisme ha fet en el darrer segle molta autocrítica, i ha assumit una bona part de la crítica feta per la cultura laica.

No és pas que li sigui fàcil, al cristianisme, posar-se en regla amb la modernitat. Però és llei de vida de les religions (i el cristianisme no és cap excepció) l'anomenada *inculturació*, és a dir, l'aclimatació a les diverses cultures en les quals es troben immerses. El cristianisme a Occident en el nostre temps s'ha d'aclimatar, doncs, a la cultura moderna ---si no vol ser un gueto ni vol quedar reduït a un fenomen residual---, com en els temps passats es va aclimatar a la cultura premoderna. Però aquesta aclimatació comporta un autèntic *aggiornamento* (una autèntica 'posada al dia') del pensament, de l'imaginari i del llenguatge

cristians (no solament del llenguatge, com si no hi hagués problemes de comprensió i d'imaginació).

--- Posada al dia, doncs, del *pensament*, amb un gran coratge intel·lectual i amb un gran instint del que és essencial en la fe cristiana, assumint tot el que hi ha d'assumible en la revolució intel·lectual i en la revolució democràtica que he esmentat abans.

--- Posada al dia també de l'*imaginari*, entenent per imaginari no pas aquells tòpics que ens venen espontàniament al cap a propòsit del cristianisme, sinó les representacions que tenim a la imaginació relatives a l'objecte de la fe cristiana, especialment les referents a l'origen del món, de la vida i de la consciència, i a la fi del món i la vida en el més-enllà.

--- Finalment, és clar, posada al dia del *llenguatge*, ja que pensem amb paraules i, per tant, el pensament i l'imaginari no són efectivament renovats mentre no s'hagin reformulat lingüísticament en el nostre context cultural.

Aquest *aggiornamento* cristià suposa, com dirien els experts, un canvi de paradigma, és a dir, un canvi de model en la vida cristiana. Fa una vintena d'anys, un teòleg canadenc, Jean-Marie Tillard, al catòlic Quebec, es preguntava, en una conferència que va fer la volta al món, si nosaltres som els darrers cristians. I contestava que no som els darrers cristians, però sí els darrers de tot un estil de cristià. Si és així ---i penso que aquest teòleg té raó---, sense oblidar el consell evangèlic de no apagar el ble que fumeja ens podem preguntar si té gaire sentit gastar gaires energies a perpetuar un estil de cristianisme que a Europa ha fet col·lapse.

Voldria encara subratllar en particular tres aspectes d'aquest nou paradigma, d'aquest nou model, d'aquest nou estil de cristianisme, que vol ser fidel a la seva essència, però més sensible a les instàncies crítiques de la cultura actual:

--- *Primer*. El cristià ha de saber *què creu*. Sembla natural. Però saber *què creu* vol dir també saber *què no creu*, o *què ja no creu*, encara que en el passat hagi anat, per dir-ho familiarment, en el mateix paquet que la fe. Perquè a vegades se'ns endossen als

cristians creences ben estranyes (i el pitjor és que sovint cristians i no cristians les associen efectivament al cristianisme). Ja es veu que estic fent una invitació a discernir les creences cristianes (tant en matèria de fe com de moral) de manera reflexiva i ben informada.

--- *Segon*. El cristià ha de saber també *per què creu*. Llegim en el Nou Testament que ha d'estar preparat per donar raó de la seva esperança. I això, tant o més que per poder dir-ho als altres, per poder-s'ho dir a si mateix. La fe cristiana té la pretensió de ser raonable, de no ser irracional. Creure i pensar no solament no s'exclouen, sinó que s'impliquen mútuament. Hi ha raons per creure en el Déu cristià. També per no creure-hi, és clar: ja sant Tomàs n'indica lúcidament algunes. Però aquest mateix sant Tomàs afirma que "el creient no creuria si no veiés que ha de creure". La fe no és, doncs, com pensen molts, el grau zero de la raonabilitat.

--- *I tercer*. En particular, el cristià ha de tenir molt clar que la seva fe és compatible amb la ciència moderna (amb totes les ciències, les naturals i les humanes). Sense regatejar-li, a la ciència, les competències en el seu camp. En efecte, la fe i la ciència tenen objectes diferents i es fan preguntes diferents. La ciència ens fa conèixer com és i com funciona el món (tant el món natural com el món humà), però amb els seus mètodes no pot resoldre cap de les qüestions de què parla la fe. Per exemple, si hi ha Déu o no hi ha Déu: la ciència és religiosament neutra i tots els científics segueixen en el seu treball els mateixos protocols, tant si creuen en Déu com si no hi creuen. El vell contenciós entre ciència i fe es basava en un malentès, consistent a pensar que la ciència i la fe pretenen respondre de manera competitiva a les mateixes preguntes, i a vegades en una temptació, la de fer passar per objecte de fe allò que no ho és o de fer passar per científic allò que no ho és.

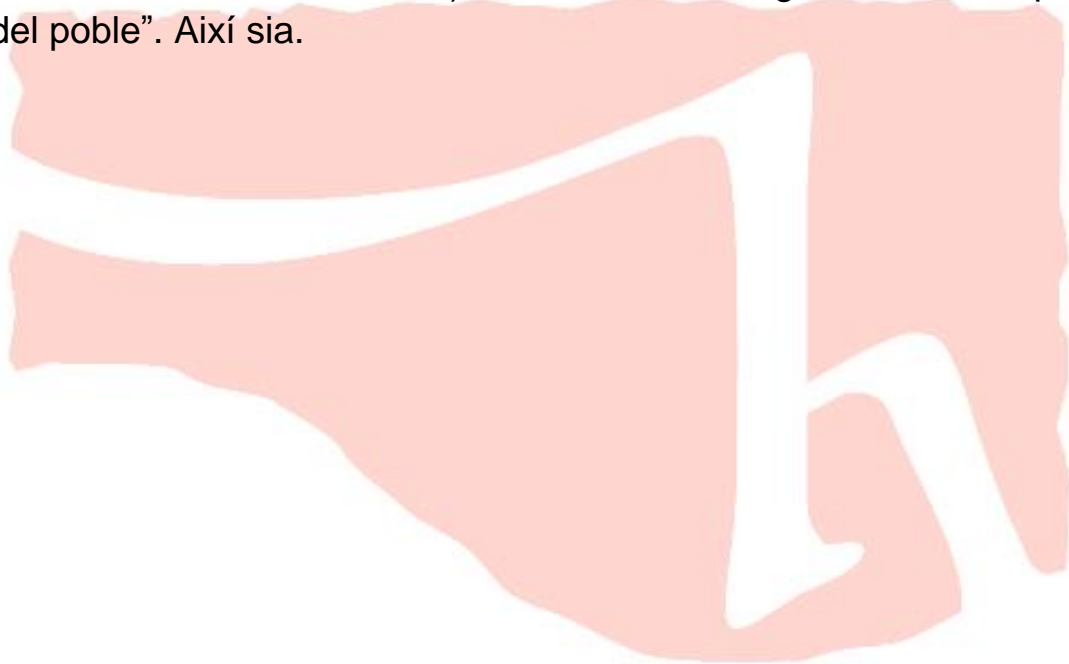
Vaig acabant. El cristianisme, en la nostra àrea geocultural, es troba actualment en un gran tombant, en què té l'opció d'aclimatar-se a la cultura moderna de manera semblant a com al segle II es va trobar en la necessitat d'aclimatar-se a la cultura grecoromana, una cultura que, amb la seva continuació a l'edat mitjana, és la que nosaltres ara considerem cultura occidental premoderna. En aquest

sentit, penso que el futur del cristianisme es juga en una bona mesura a Europa (en general a Occident) i depèn de la seva capacitat de conviure amb una certa naturalitat amb l'etapa moderna de la cultura occidental, l'única en tot el planeta que ha acabat essent sistemàticament crítica. És una situació en què es trobaran també, tard o d'hora, totes les altres religions que vulguin sobreviure. (Per descomptat, quan parlo de modernitat no és pas que m'oblidi de l'anomenada *postmodernitat*, una etiqueta enganyosa que serveix simplement per designar el darrer tram, per ara, de la modernitat.)

La inculturació moderna del cristianisme que preconitzo no garanteix pas, però, per ella sola, el futur d'aquesta religió a Occident. Tenir un relat actualitzat n'és, certament, una condició necessària, però no pas suficient. Li cal també, al cristianisme, recuperar confiança, vitalitat i capacitat de fascinació. Així i tot, és probable que aquest cristianisme que vol fer les paus amb tot allò que té de vàlid la cultura moderna sigui durant molt de temps (potser indefinidament), al nostre país i als països del nostre entorn, un cristianisme de diàspora (com se sol dir), minoritari, fruit, com ja he insinuat, d'opcions personals que van a contracorrent de l'ambient dominant, bé que amb la possibilitat de constituir una "minoria creativa" amb una certa capacitat de lideratge. (Però això tampoc és tan nou, ja que els cristians autèntics, amb una fe personalitzada, potser sempre han estat minoritaris, fins i tot en èpoques de cristianisme socialment majoritari.)

La meua reflexió d'avui ens ha portat, aparentment, lluny de les celebrades Homilies d'Organyà, però comparteix amb aquestes la voluntat d'expressar una visió cristiana en un moment històric determinat. Els actuals veïns d'Organyà, i els que avui ens hem aplegat en aquesta bonica vila, no som ni millors ni pitjors que els de fa vuit-cents anys. Els cristians d'ara compartim la fe dels nostres avantpassats medievals, però el nostre context cultural tan diferent li imposa, a aquesta fe, un nou estil. Nosaltres hem de fer-la conviure amicalment amb les evidències culturals d'avui: els valors democràtics, els sistema de llibertats, els drets humans, la igualtat de gènere, la laïcitat, la tolerància, la pau, la cura de la natura, la

importància de la ciència, la immensitat de l'univers, la visió evolutiva de la realitat, la primacia de la consciència, el pluralisme religiós, l'esperit crític, la pèrdua de la ingenuïtat. I és en aquesta nova situació que crec que és possible i desitjable un cristianisme recentrat en l'essencial, amable, sobri, servicial, dialogant, ben integrat en el paisatge cultural, desacomplexat, amic de la llibertat i de la intel·ligència, creïble intel·lectualment i èticament, compromès amb totes les causes nobles de la humanitat, que sigui (com deia bellament el bon Joan XXIII) "com una font d'aigua fresca a la plaça del poble". Així sia.

ORGANYÀ